В.А. Ватрас
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права

УДК 347.6

ВЧЕННЯ ПРО СУБ'ЄКТА СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН В ПРАВОВИХ ТЕОРІЯХ ТА ШКОЛАХ

У статті досліджується правова категорія "суб'єкт сімейних правовідносин" та розкривається її юридична природа. Подається юридичний аналіз існуючих у правовій доктрині правових теорій та шкіл поглядів на категорію суб'єкта права. Особлива увага приділяється вченню про суб'єкта сімейних правовідносин в природно-правовій теорії, теорії волі, теорії інтересу, позитивістських вченнях тощо. На основі наукового дослідження автором робляться відповідні висновки щодо необхідності комплексного дослідження "суб'єктів сімейних правовідносин", наслідком чого стане розкриття юридичної природи цієї правової категорії.

В статье исследуются проблемы юридической природы "субъектов семейных правоотношений". Особое внимание автором уделяется учениям о субъекте права в разрезе множества правовых теорий и школ, в том числе естественно-правовой теории, теории воли, интереса, социальных функций, позитивизма и прочих. Вследствие комплексного научного анализа существующих течений в общей теории права, автор предлагает собственное понимание юридической природы категории "субъект семейный правоотношений" в семейном праве.

It is the state is the independent completed scientific work, complex research of cancellation on problems of subjects family relations, on basis the current legislation and theoretic works, the law nature of family and family relations is opened, development of category subject of family relations and its law characteristic are analyzed and classified. There are given regards to the task of sphere of activity, arising, evolution and contemporary state of the family, family relations and other significant categories of family law by means of critical analysis of law literature, international and national law-normative base.

Категорія "суб'єкт права" настільки складна і багатогранна, що в повній мірі зрозуміти її сутність можливо лише в результаті комплексного правового аналізу. Неодмінною складовою цього процесу є розуміння суб'єкта права представниками численних правових теорій та шкіл, які присвятили свої наукові дослідження окресленій проблемі. У зв'язку з цим, автор поставив **за мету** — дослідити розвиток вчень про суб'єкта права у науці сімейного права, крізь призму правових теорій та шкіл, що дасть змогу з'ясувати сутність і юридичну природу категорії "суб'єкт сімейних правовідносин".

Розробниками та прихильниками правових теорій і шкіл суб'єкту правовідносин приділялась значна увага. Серед них можна назвати таких науковців, як: О. С. Йоффе, Т. Гобс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Русо, І. О. Покровський, М. М. Коркунов, Ю. С. Гамбаров, Г. Ф. Шершеневич, Н. Л. Дювернуа, Є. М. Трубецький, Г. Шварц, А. Брінц, Е. Штампе та інші. На основі спроб щодо з'ясування поняття та сутності суб'єкта, його ролі у праві, місця у системі правовідносин сформувалися такі наукові теорії: вольова (теорія волі), інтересу (теорія інтересу), теорія соціальних функцій, компромісна (комбінаційна теорія), теорія насилля та інші. Крім цього, дослідженням сутності суб'єкта права займались представники загально-правових теорій та правових шкіл: природно-правової, позитивістської, нормативістської, прагматистської, психологічної тощо. Незважаючи на загальнотеоретичний та міжгалузевий підхід правових теорій та шкіл щодо дослідженням суб'єкта правовідносин, ми вбачаємо за можливе зосередження на них нашої уваги в контексті дослідження сутності саме суб'єкта сімейних правовідносин, оскільки сімейне право, будучи галуззю правової системи держави, базується на

© Ватрас В.А., 2009.

www.univer.km.ua Університетські наукові записки, 2009, № 2 (30), с. 68-74.

загальнотеоретичних поглядах на право та правовідносин, але безумовно із притаманною йому специфікою, що нами враховуватиметься при аналізі.

Одними з перших, хто розробляв вчення про суб'єктів правовідносин були представники природно-правової теорії. Це випливає не лише з тези видатного цивіліста О. С. Йоффе, про те, що перше слово про суб'єктів права взагалі, в тому числі і про суб'єкта цивільного права, було сказано устами природно-правової доктрини [1, с. 83], але й з факту появи перших уявлень про природне право ще до ери Різдва Христового [2, с. 323]. Творцями ранніх теорій природного права були Лао Цзи, Конфуцій, Аристотель, Цицерон. У повному обсязі переосмислена та сформована природно-правова теорія була на межі XVII-XVIII століть Т. Гобсом, Дж. Локком, Ж.-Ж. Руссо. У XX ст. її вдосконалили Р. Штамлер, Л. Фуллер, А. Кауфман та інші [3-6; 2]. Представники природно-правової теорії вперше застосували термін фізична особа для позначення суб'єкта правовідносин. Для них фізична особа не лише термін, але й певна логічна категорія, яка підкріплюється вченням про природний стан людини і відображення цього стану в державних законах [1]. Вони приходять до висновку, що якщо людина володіє природними правами, якими їх наділяє сама природа і які лише фіксуються в законі, то суб'єктом права вона стає як певне природне творіння, як психофізична істота, що лише визнається державою, але не створюється нею [1]. Більше того, відповідно до цієї теорії, як зазначає І. О. Покровський, людина вже в самий момент її появи на світ набуває природне право на захист благ, які складають її природні права, "*jura connata*", тобто права, які випливають з самої якості людини як особистості [7]. Ідея природної рівності усіх людей, відображається в законі як формальна рівність усіх суб'єктів правовідносин. На думку С. М. Братуся позиція природно-правової теорії про домінування принципу формальної свободи та рівності дозволяє розглядати суб'єкта правовідносин як волездатного індивіда і суб'єкта приватних інтересів [8, с. 22]. З позиції природно-правової доктрини можливо говорити і про суб'єктів сімейних правовідносин. Так, кожен суб'єкт сімейного права володіє природними невід'ємними правами на сім'ю, шлюб, материнство (батьківство), які лише визнаються державою, а в наявності у кожного вони в силу веління природи. З цього положення випливає, що реалізація окреслених прав навіть не потребує їх закріплення у законі, що є досить суперечливим, оскільки у першу чергу суб'єкт є правовою категорією.

Найбільш адекватне відображення у сімейному законодавства віднайшов принцип формальної рівноправності суб'єктів сімейних правовідносин, запропонований апологетами природно-правової доктрини. Так, відповідно до ч. 2 ст. 1 СК України регулювання сімейних відносин здійснюється з метою побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові і поваги, взаємодопомоги і підтримки. Ч. 5 ст. 7 СК України веде мову про те, що учасник сімейних відносин не може мати привілеїв за ознаками раси, кольору шкіри, статі, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, матеріального стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками [9].

Безумовно, не слід недооцінювати значення природно-правової школи у з'ясуванні сутності суб'єкта правовідносин. Саме цій теорії належить заслуга в розробці проблеми забезпечення рівності і свободи людей, обмеження влади держави і природно-правової справедливості [10, с. 6]. Але, водночас дане вчення не може претендувати на універсальність, насамперед через погляд на суб'єкта як природну, біологічну істоту, без урахування його соціальних якостей і насамперед правових.

З'ясуванню сутності суб'єкта правовідносин присвячені погляди прихильників вольової теорії, яка сформульована у першій половині XIX ст., представниками історичної школи права Ф.К. фон Савін'ї, Е. Гельдером, Бірлінгом, Ю. Біндером [11; 1; 2; 12]. Вони, озброївшись розробками природно-правової теорії, сформували власне розуміння суб'єкта правовідносин. Єдиним реальним суб'єктом права, на їх думку, є лише людина як "волездатна особистість" а суб'єктивне право є сферою прояву вольової потужності свободи індивіда [11, с. 23]. Тому суб'єктом права є волездатна і розумна особистість, яка є дієздатною, тобто такою, яка може бути учасником юридично значимої діяльності. Звідси випливає, що суб'єктом правовідносин є лише фізично і духовна зріла людина, а тому права не можуть належати тому, хто позбавлений здатності їх сприймати. Прихильники вольової теорії приходять до висновку, що недієздатні особи, в тому числі діти і душевнохворі особи не є суб'єктами права. Цитуючи Бірлінга А. В. Поляков зазначає, що на його думку повністю недієздатні особи — це фіктивні суб'єкти, обмежено дієздатні — неповноцінні, обмежені суб'єкти права. Істинним суб'єктом правовідносин

Університетські наукові записки, 2009, № 2 (30), с. 68-74. www.univer.km.ua

є лише той, хто в стані визнати правило поведінки правовою нормою, тобто людина, яка знаходиться в здоровому глузді — в стані, який свідчить про повний і нормальний розвиток її духовних сил [12, с. 743]. Отже, основним фактором, який впливає на те є особа суб'єктом права чи ні, є наявність її волі, прямого прагнення взяти участь у тих чи інших правовідносинах, за умови наявності дієздатності. Тому, з погляду цієї теорії основним, що має бути у фізичної особи для того, щоб вона була суб'єктом сімейного правовідношення є воля для цього та наявність дієздатності. Так, для усиновлення, а відповідно для участі у правовідносинах по усиновленню, усиновитель повинен бути в стані визнати правила по усиновленню правовою нормою та усвідомлювати значення своїх дій по вчиненню цього юридичного акта. Діти до моменту емансипації чи набуття повноліття, з позиції теорії волі не є ані суб'єктами сімейного права, ані суб'єктами сімейних правовідносин, що стосується і душевнохворих осіб. З чим ми погодитись аж ніяк не можемо. Основною хибою цієї концепції є ототожнення понять суб'єкт сімейного права і суб'єкт сімейного правовідношення, про що вище мова уже велась. Більше того, наявність чи відсутність дієздатності не є фактором, який вказує на те є конкретна фізична особа суб'єктом права чи не є. Проте, важливим внеском у теорію правосуб'єктності, представниками вольового напрямку у юриспруденції є вивчення впливу правосуб'єктності на здатність вступу суб'єкта сімейного права у сімейні правовідносини. Крім цього, ознака вольового прагнення безумовно властива суб'єкту і характеризує його сутність.

Досить оригінальними є погляди щодо трактування суб'єкта правовідносин представників теорії інтересу, яка виникла в другій половині XIX століття в Німеччині. Дану теорію представляють німецький юрист Р. Йєринг, російські вчені Н. М. Коркунов, Ю. С. Гамбаров та інші [4; 2; 11]. Їх позиція полягає у тому, що суб'єкт права трактується як носій інтересу, а суб'єктивне право як юридично захищений інтерес [11, с. 23]. Тому суб'єкт права не вольовий суб'єкт, а суб'єкт користування, тому діти і душевнохворі також є суб'єктами права. В теорії інтересу віднайшло місце гасло Р. Йєринга про те, що право здобувається в боротьбі, несе в собі сліди заліза та крові і є примусовою силою [4, с. 528]. Відповідно до цієї теорії, юридичні норми є нормами розмежування людський інтересів і тому застосовуються тільки до відносин між людьми. На думку Н. М. Коркунова, суб'єктивне право є можливістю здійснення інтересу, що обумовлена відповідним юридичним обов'язком [13, с. 151]. Отже, з огляду на думки вказаних вчених, вирішальним при розумінні суб'єкта сімейних правовідносин є наявність інтересу, який виражається у безпосередньому прагненні відповідного суб'єкта бути учасником тих чи інших сімейних правовідносин. Так інтерес до створення сім'ї спонукає майбутнє подружжя вступити у шлюбне правовідношення, а неспроможність осіб мати власне потомство впливає на виникнення інтересу до інституту усиновлення. Цілком обґрунтованою є думка про те, що недієздатні особи є суб'єктами права, яке покликане захищати їх юридично значимі інтереси — утримання, виховання, повноцінний духовний і фізичний розвиток. Тому і інтерес, як і воля є ознаками, за допомогою яких трактується суб'єкт сімейних правовідносин. Проте не лише однією наявністю інтересу пояснюється сутність суб'єкта сімейних правовідносин, що свідчить про внесок теорії інтересу у розуміння сімейної правосуб'єктності, але й багатьма іншими факторами.

Власне розуміння сутності категорії суб'єкта права сформоване представниками позитивістської теорії права Г. Еллінеком, Г. Ф. Шершеневичем, Н. Л. Дювернуа, Є. М. Трубецьким та іншими [4; 11; 14]. Вони розглядають позитивне законодавство єдиним джерелом юридичної особистості [11]. Суб'єкт права, згідно цієї теорії є продукт об'єктивного права, тому це поняття є суто юридичним. На думку, Г. Еллінека суб'єкт в юридичному сенсі не є істотою чи субстанцією, а дана ззовні, створена волею правопорядку здатність [14, с. 6]. Тому суб'єкт правовідношення є свавільним продуктом правопорядку. Звідси випливає, що якість бути суб'єктом права не є природною, вродженою спроможністю особи, а дарованою державою через законодавство властивістю. Г. Ф. Шершеневич зазначав, що суб'єкти права є тими юридичними центрами, точками до яких нормами об'єктивного права прикріплюються суб'єктивні права як корелятиви обов'язків, покладених на членів правового спілкування. На його думку, суб'єкт права становить лише прийом юридичної техніки. Все право існує заради інтересів людей і якщо ці інтереси призводять в даний час до того, що кожна людина вважається правоздатною, то ці ж інтереси вимагають створення суб'єктів права минаючи людину. Тому суб'єкт права є штучним продуктом творчості об'єктивного права [15, с. 587-587].

www.univer.km.ua Університетські наукові записки, 2009, № 2 (30), с. 68-74.

Доводи позитивістів є доволі обґрунтованими, оскільки базуються на суто правовому підході. Безумовно, що суб'єкт правовідношення не може бути не правовою категорією, будучи продуктом правопорядку. Він же і створюється об'єктивним правом, оскільки без існування права неможливою стає наявність правовідносин та їх суб'єктів. З огляду на думки позитивістів, суб'єктами сімейних правовідносин стають фізичні особи, які нормами об'єктивного права, що містяться в сімейному законодавстві наділяються відповідними правами та обов'язками. Проте, незважаючи на значний внесок цього підходу, він лише констатує зв'язок положення осіб з правопорядком та у повному обсязі сутності категорії суб'єкт правовідношення, в тому числі і сімейного не розкриває. У жодному разі, суб'єкт сімейного правовідношення не може бути штучним продуктом об'єктивного права, оскільки він є у першу чергу людиною, живою істотою, яка на власний ризик із з власного усвідомлення вступає у ті чи інші правовідносини.

Наступниками позитивізму виступили представники нормативного напрямку — нормативізму, який був заснований австрійським вченим Г. Кельзеном у науковій праці "Чиста теорія права" та його послідовниками [4, с. 661]. Відповідно до цього вчення, суб'єкт права є штучним мислячим засобом — "персоніфікованим виразом єдності для комплексу юридичних обов'язків та правомочностей, тобто для комплексу норм [11, с. 27]. Те що людина має права та обов'язки означає лише те, що її поведінка є змістом правової норми. З цих положень випливає, що теорія нормативізму перетворює суб'єкта права лише у момент здійснення правопорядку, що на думку С. М. Братуся позбавляє поняття суб'єкт права будь-якого реального змісту [11, с. 27]. Піддає критиці нормативістський напрямок і О. В. Міцкевич, який зазначає, що Г. Кельзен довів юридичний позитивізм до крайності, розглядаючи поняття суб'єкта права лише як "допоміжний штучний засіб мислення" [14, с. 7]. З позиції сімейного права визнати його суб'єктів допоміжним засобом у правовому регулюванні є такою ж крайністю як і закріплення права на шлюб з 3-річного віку. З огляду на ці погляди, основним елементом сімейних правовідносин є лише суб'єктивне право та юридичний обов'язок, закріплені у сімейному законодавстві. Місце ж суб'єкта у правовідносинах нівелюється, що суперечність сутності правовідношення, яке немислиме без його учасників.

Теорія соціальних функцій права, яка була сформульована на початку XX ст. французьким юристом Л. Дюгі — засновником вчення про солідаризм [16, с. 285] також намагається з'ясувати сутність суб'єкта правовідносин. Її прихильниками запропоновано відмовитись від поняття суб'єктивне право, шляхом його заміни категорією "соціальної функції" — обов'язку, носієм якого є кожна людина відповідно до положення, що вона займає у суспільстві. Тому кожен суб'єкт права виконує свою, властиву йому соціальну функцію: батьки виховують та утримують своїх неповнолітніх дітей, подружжя— формує та зміцнює сім'ю, опікун та піклувальник — виховує та допомагає недієздатним і обмежено дієздатним. Мета соціальної функції — забезпечення гармонії та солідарності у суспільстві [4, с. 670-671]. Безумовно, що кожен суб'єкт сімейних правовідносин виконує соціальні функції, але вони не так конкретизовані як у Л. Дюгі, оскільки один суб'єкт сімейного правовідношення може виконувати кілька функцій, водночас будучи батьком, чоловіком та сином, а не одну. Більше того, відмова від суб'єктивного права є неможливою, оскільки саме шляхом його реалізації соціальні функції і виконуються. Крім цього, якщо більш детально проаналізувати погляди Л. Дюгі, то пропозиція відмови від суб'єктивного права стане наслідком відмови від поняття суб'єкта правовідношення.

Свій підхід до розуміння суб'єкта правовідношення сформований на поч. XX ст. психологічною теорією права Л. Й. Петражицького, який опублікував фундаментальну працю з цього приводу "Теорія права і держави у зв'язку з теорією моральності" [17; 4; 11; 2]. У Західній Європі послідовниками цього напрямку були Г. Тард, Л. Кнапп [16, с. 286]. Відповідно до психологічної концепції праворозуміння суб'єктом правовідносин, обов'язків та прав можуть бути різноманітні уявлення персонального, особистого характеру, оскільки з цими уявленнями асоціюються правові емоції і інші уявлення, яким приписуються права і обов'язки, а предмети цих уявлень є суб'єктами права. На основі цього робиться висновок, що уявних істот є надто багато, зважаючи на своєрідність та причуди людської фантазії: предмети живої і неживої природи. Зокрема в дитячому праві є такі суб'єкти як ляльки, яких немає в правові психіці дорослих і навпаки [17, с. 333]. Доволі нетрадиційний та оригінальний підхід, запропонований Л. Й. Петражицьким навряд чи розкриває сутність суб'єкта правовідносин, оскільки зводиться до виключно психологічних факторів, на основі яких кожна уява може

Університетські наукові записки, 2009, № 2(30), с. 68-74. www.univer.km.ua

малювати власних суб'єктів, наприклад, сімейного права — шлюбні обручки, весільний альбом тощо, що видається дещо абсурдним. Як вірно зазначає А. В. Поляков: "Подібне уявлення про суб'єкта права можливе лише у тому разі, коли саме право розуміти як суб'єктивні імперативно-атрибутивні емоції [12, с. 744]. Проте, варто зауважити, що психологічні фактори частково можуть і мають враховуватись при розумінні сутності та природи суб'єкта сімейних правовідносин з огляду на те, що стан психічного здоров'я впливає на можливість бути учасником, наприклад, шлюбного правовідношення. Так, сімейне законодавство країн світу забороняє вступати у шлюб недієздатним особам.

Теологічна (божественна) теорія права, представниками якої був Фома Аквінський та Аврелій Августин базується на вченні про те, що право створено Богом для регулювання життя людей і дарується людині через посередництво пророка чи правителя [2, с. 322]. Виходячи з цього, статус суб'єкта правовідносин дарований Богом, який вирішує питання щодо наділення чи не наділення конкретної фізичної особи правосуб'єктністю. Варто зауважити на той факт, що на сьогодні цей підхід уже давно відкинуто в силу розвитку науково-технічного прогресу та наукового пояснення походження людини і природи. Тому вести мову про суб'єкта сімейних правовідносин як боже творіння навряд чи можливо. Але, що стосується іншого боку питання, то у значній кількості країн світу церква виконує функцію органів реєстрації актів цивільного стану, реєструючи шлюби, факти народження та смерті, а в деяких і роль держави (Ватикан). До цього часу, навіть у нашому суспільстві духовна освята шлюбу, шляхом вінчання у церкві надає шлюбному союзу більшої ваги та міцності. Тому слід враховувати і релігійний фактор при розумінні сутності та природи суб'єктів сімейних правовідносин.

Певним чином покликана розкрити природу суб'єкта сімейних правовідносин теорія насилля. Її представниками є К. Каутський, Л. Гумплович, Є.К. Дюринг [2; 4; 16]. На їх думку, сутність суб'єкта правовідношення полягає у домінуванні одного над іншим. Наслідком стає більший комплекс прав та правомочностей у сильнішого, а відповідно менший — у слабшого, переможеного або ж взагалі відсутність статусу суб'єкта права як це приміром було у Стародавньому Римі по відношенню до рабів (*servi res sunt*) [18, с. 84]. Через теорію насилля пояснюється втрата жінкою її початкового панування над чоловіком [19, с. 9]. На думку відомого дореволюційного цивіліста В. І. Сінайського в давнину фізична сила цінувалась досить високо. Людина, яка була здатна носити зброю, тобто спроможна відстояти своє існування, визнавалась повноправним власником життя. Жінка ж була нездатна носити зброю і природно повинна була зайняти місце речі — об'єкта права [20; 21]. У підтвердження цієї теорії наводяться приклади укладення шлюбу у давнину: викрадення, придбання, набуття жінки за давністю володіння [20; 21]. Цю думку відстоювали і інші вчені: О. Смірнов, О. В. Єлісєєв та ін. [19]. На наш погляд, внесок теорії насилля у розуміння сутності суб'єкта сімейних правовідносин носить у першу чергу історико-правовий зміст, оскільки дозволяє, застосовуючи історико-правовий метод прослідкувати розвиток вчення про правосуб'єктність в окремих періодах історії (Вавілон, Рим, Російська імперія тощо). Проте, на сьогодні пояснити сутність суб'єкт сімейних правовідносин виключно через насилля та панування навряд чи можливо.

У більшості країн, де функціонує система загального (прецедентного) права домінує теорія прагматизму, яку представляють Холмс, Пагенштехер та ін. [8; 10] Поняття суб'єкта права вони трактують як вираз певної субстанції, з якою асоціюється застосування публічної сили до осіб, чия поведінка не відповідає цій субстанції. На їх думку, право є передбачення поведінки суду і ніщо інше. Тому те що ми називаємо суб'єктивним правом є лише втіленням точного прогнозування. Як зазначає С. І. Єрофєєв, прагматична теорія націлює правозастосовчий орган на адекватне утвердження правосуб'єктності по відношенню до конкретних суб'єктів права в конкретних обставинах [10]. Слід зазначити, що вказана теорія притаманна системі загального права, де домінує судовий прецедент, а тому не може претендувати на універсальність, з огляду на континентальність правової системи України. У нас правосуб'єктність визначається виключно законами, а не правозастосовчими актами. Тим паче суб'єкт сімейних правовідносин не є субстанцією, а особою, до якої публічна сила не може бути застосована, за винятком вчинення правопорушення. Хоча, зважаючи на підвищення ролі суду, в тому числі суду конституційної юрисдикції дає право відмітити певне раціональне зерно у поглядах прагматистів. Так КСУ у своєму рішенні щодо офіційного тлумачення поняття "члени сім'ї" виокремив відповідне коло суб'єктів. Крім цього, визнання особи

www.univer.km.ua Університетські наукові записки, 2009, № 2 (30), с. 68-74.

недієздатною, усиновлення, розірвання шлюбу та визнання його недійсним здійснюються на підставі рішення суду, яке можливо прогнозувати.

Досягти певного компромісу між прихильниками різних теорій та шкіл права щодо поглядів на суб'єкта правовідносин спробувала комбінаційна (компромісна) теорія. Її суть полягає у тому, що суб'єктивне право розглядається як поєднання волі (влади) та інтересу як сфери панування, в основі якого лежить інтерес, а суб'єкт права як істота, яка або сама володіє відповідною волею, або має до своїх послуг волю іншої особи, яка здатна реалізувати його владу [8, с. 29]. З точки зору сімейного права ця теорія вказує на вольовий момент його суб'єктів поєднаний з інтересом. Так воля особи вступити у шлюб поєднується з інтересом заради якого фізична особа набуває статусу учасника шлюбного правовідношення. Крім цього, її позитивом можна визнати можливість використання волі іншої особи при наявності інтересу та за відсутності власної волі, що є підтвердження функціонування інституту законного представництва у сімейному праві. Так, реалізувати свої інтереси малолітня дитина за відсутності волі може за допомогою своїх батьків, усиновителів, опікунів. Проте, незважаючи на вдалі погляди представників теорії компромісу їм не вдалось повністю поєднати найкращі здобутки більшості теорій.

Для повної ілюстрації поглядів на суб'єкта правовідносин необхідно згадати ще один прояв крайності до якого прийшли окремі вченні — теорію безсуб'єктних правовідносин, яка повністю заперечує існування суб'єкта права. Вона представлена такими вченими як Г. Шварц, А. Брінц, Е. Штампе [22]. На їх думку будь-яке право служить певній меті. Ті права, які служать одній і тій же меті, утворюють в своїй сукупності одне єдине майно, якому і належать права, а не тому індивіду, інтересам якого служить майно. Основні думки Г. Шварца зводяться до наступного:

1) те, що робить майно фізичної особи її майном, це не є тотожність людини як фізичної істоти, а тотожність цілі, якій служить кожна складова частина даного майна;

2) те, що відрізняє одне майно від іншого є не різницею їх суб'єктів, а різницею їх цілей;

3) одній людині належить не право, а лише користування правом; вона виступає лише як представник тієї цілі, якій служить право, того майна, яке підкорене певним цілям;

4) людина не суб'єкт, а пасивний об'єкт піклування, яке здійснюється через майно [22, с. 87-88].

Отже, таким чином суб'єкт права зливається з об'єктом права. В даному випадку, допускається груба теоретична помилка — зміщування понять суб'єкта та об'єкта правовідносин. З огляду на цю теорію, суб'єктом сімейних правовідносин є майно, яке накопичується його об'єктами — людьми. Так, будинок, будучи суб'єктом сімейного права породжує шлюб з розрахунку між його власником та його дружиною. Дещо абсурдний висновок напрошується із суті цієї теорії. Більше того, зважаючи на предмет сімейного права у якому домінують саме особисті немайнові відносини між його суб'єктами, ця теорія не в змозі пояснити хто є суб'єктом сімейних правовідносин у такому разі: право на прізвище майбутнього подружжя, право на материнство чи дещо інше. Крім цього, дана позиція не дає пояснення як обов'язок може кореспондуватися безсуб'єктним правам, адже якщо є обов'язок, то поряд повинно бути в наявності і право управомоченого суб'єкта, тобто має бути і суб'єкт.

Якщо в цілому оцінювати погляди представників проаналізованих теорій та шкіл, то варто зауважити, що жодна із них у повному обсязі не розкриває сутності та природи поняття суб'єкти сімейних правовідносин, беручи за основу якийсь один фактор (природне походження особи та невід'ємність її прав, волю, інтерес, реалізацію соціальних функцій, позитивне регулювання тощо), теорії намагаються на його основі розкрити зміст такого складного правового явища як суб'єкт правовідносин. Є теорії аргументація яких видається більше переконливою (природно-правова, вольова, теорія інтересу, соціальних функцій, прагматична), є і навпаки (нормативістська, теорія насилля, божественна). Погляди деяких вчених доведені до крайності: як от нормативізм та теорія безсуб'єктних правовідносин. Ми переконані у тому, що віддавати перевагу тій чи іншій теорії не слід. Їх необхідно розглядати у комплексі, запозичуючи найкраще та відкидаючи гірше. Адже і воля, і інтерес, і формальна рівність, і виконання соціальних функцій і позитивізм, і прагматизм та і інші критерії, які беруться за основу можуть у сукупності пояснити природу такої правової категорії як суб'єкт сімейних правовідносин.

Університетські наукові записки, 2009, № 2 (30), с. 68-74. www.univer.km.ua

Список використаних джерел

1. *Иоффе О. С.* Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории хозяйственного права / О. С. Иоффе. — М. : Статут, 2002.
2. *Кашанина Т. В.* Происхождение государства и права. Современные трактовки и новые подходы / Т. В. Кашанина. — М. : Юристъ, 1999.
3. *Нерсесянц В. С.* Философия права Гегеля / В. С. Нерсесянц. — М. : Юристъ, 1998.
4. История политических и правовых учений / Под общ. ред. В. С. Нерсесянца. — М. : ИНФРА-М-НОРМА, 1997.
5. *Щербина П. Ф.* Історія політичних і правових вчень стародавнього світу: Курс лекцій / П. Ф. Щербина. — Хмельницький : ХІУП, 2000.
6. *Абдулаев М. И.* Права человека и закон: Историко-теоретические аспекты / М. И. Абдулаев. — СПб. : Пресс, 2004.
7. *Покровский И. А.* Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. — М. : Статут, 1998. — С. 122.
8. *Братусь С. Н.* Субъекты гражданского права / С. Н. Братусь. — М. : Госюриздат, 1950.
9. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. // ВВР. — 2002. — № 21-22. — Ст. 135.
10. *Ерофеев С. И.* Современное правопонимание и правосубъектность / С. И. Ерофеев // Проблема правосубъектности: современные интерпретации. Материалы научно-практической конференции (Самара, 28 февраля 2003 г.). — Самара, 2003.
11. *Братусь С. Н.* Субъекты гражданского права / С. Н. Братусь. — М. : Госюриздат, 1950.
12. *Поляков А. В.* Общая теория права. Феноменолого-комуникативный подход: Курс лекций. — СПб. : Пресс, 2003.
13. *Коркунов Н. М.* Лекции по общей теории государства и права / Н. М. Коркунов. — СПб, 1914.
14. *Мицкевич А. В.* Субъекты советского права. — М. : Госюриздат, 1962.
15. *Шершеневич Г. Ф.* Общая теория права. — Рига, 1924.
16. Теорія держави і права / За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчікова. — К. : Юрінком Інтер, 2003.
17. *Петражицкий Р. И.* Теория права и государства в связи с теорией нравственности. — СПб, 2000.
18. Римское частное право / Под ред. И. Б. Новицкого, И. С. Перетерского. — М. : Новый Юрист, 1997.
19. *Дзыба Р. А.* Равенство прав супругов по советскому семейному праву / Р. А. Дзыба. — Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1963.
20. *Синайский В. И.* Личное и имущественное положение замужней женщины в гражданском праве/ В.И. Синайский. — Юрьев, 1910.
21. *Синайский В. И.* Русское гражданское право. (Классика российской цивилистики) / В.И. Синайский. — М. : Статут, 2002.
22. *Кечекьян С. Ф.* Правоотношения в социалистическом обществе. — М. : Изд-во Академии наук СССР, 1958.

Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права (протокол № 9 від 16 квітня 2009 року)

Надійшла до редакції 30.04.2009
Рекомендована до друку 19.06.2009